

Světové názory ve středověku

Rudolf Steiner

Nový prvek, který vytváří sám od sebe myšlenkový život u Augustina (354-430), se ukazuje jen jako předzvěst. Dále pak opět nepozorovaně proudí v náboženských představách, které jej překrývají, a zřetelněji vystupuje teprve v pozdním středověku. U Augustina má tento nový prvek podobu vzpomínky na řecký myšlenkový život. Augustin se dívá kolem sebe a do sebe a říká si: Necht' všechno je pouze nejisté a klam, co svět zjevuje; o jediném však nemůžeme pochybovat - o jistotě samého duševního prožívání. Nedostávám je žádným vjemem, který mě může klamat. Jsem při něm sám uvnitř. Existuje, neboť já jsem při tom, když se mu připisuje bytí.

V těchto představách můžeme oproti řeckému myšlenkovému životu spatřovat něco nového, ačkoli se nejprve podobají vzpomínce na něj. **Řecké myšlení ukazuje na duši, Augustin poukazuje na střed duševního života. Řečtí myslitelé pozorují duši v jejím vztahu ke světu. U Augustina se v samém duševním životě staví něco proti němu, něco, co pozoruje tento duševní život jako zvláštní do sebe uzavřený svět. Střed duševního života můžeme nazývat „já“ člověka.** Pro řecké myslitele je záhadou vztah duše ke světu, pro současné myslitele vztah „já“ k duši. U Augustina se hledání tohoto vztahu teprve ohlašuje. Další úsilí o světový názor má příliš mnoho práce, aby uvedlo do souladu světový názor a náboženství, než aby si již teď jasně uvědomilo nový prvek, který vstoupil do duchovního života. V následující době však přesto žije snaha, kterou si duše více či méně uvědomuje. Snaha pozorovat světové záhady tak, jak to vyžaduje nový prvek. U myslitelů jako Anselm z Canterbury (1070-1109) a Tomáš Akvinský (1227-1274) vystupuje nový prvek tak, že připisují lidskému myšlení, které se spoléhá na sebe, **schopnost prozkoumat** světové děje až po jistý stupeň. I oni však tuto schopnost pojmají jako omezenou. Pro ně existuje vyšší duchovní skutečnost, k níž nikdy nemůže dojít myšlení, které je ponecháno samo sobě. Tato skutečnost mu musí být zjevena náboženským způsobem. Podle Tomáše Akvinského člověk se svým duševním životem tkví ve světové skutečnosti. Duševní život sám ze sebe ovšem nikdy nemůže skutečnost poznat v plném rozsahu. Člověk by nemohl vědět, jaké má jeho bytost postavení ve světovém dění, kdyby se k němu nesklonila duchovní bytost, ke které jeho poznání neproniká a cestou zjevení mu nesdělila to, co musí zůstat skryto pro poznání, které staví jen na své vlastní schopnosti. Na tomto předpokladu buduje Tomáš Akvinský svůj obraz světa. Má dvě části. Jednu, která se skládá z pravd, jež se odhalují vlastnímu prožívání myšlenek o přirozeném běhu věcí. Tato část ústí v druhou, která obsahuje pravdy, jež se lidské duši dostaly skrze Bibli a náboženská zjevení. Chce-li tedy duše procítit sebe ve své bytosti úplně, musí do ní proniknout něco, co není dosažitelné jejímu vlastnímu životu. Tomáš Akvinský si celkově osvojuje Aristotelův světový názor. Aristotelés se stává jeho vzorem, pokud jde o myšlenkový život. Tomáš je tak nejvýznamnější, ale přece jen jednou z četných středověkých osobností, které zcela na Aristotelově myšlenkové stavbě budují svoji

vlastní. Aristotelés se na staletí stává mistrem středověkých myslitelů. I Dante vyjadřuje úctu k Aristotelovi.

Tomáš Akvinský se aristotelským způsobem snaží pochopit, co je pochopitelné lidsky. Aristotelův světový názor se mu tak slává vůdcem až k oné hranici, k níž může lidský duševní život proniknout vlastními silami. Za těmito hranicemi už leží podle Tomáše to, čeho řecký světový názor nemohl dosáhnout. Pro Tomáše Akvinského tedy lidské myšlení potřebuje jiné světlo, které se musí osvítit. Toto světlo nachází ve zjevení. Ať se další myslitelé stavěli ke zjevení jakkoli, myšlenkový život v řeckém pojetí už nemohli přijmout. **Nestačí jim, že myšlení chápe svět. Předpokládají, že musí existovat možnost, jak by samotné myšlení dostalo podklad, který by je podpíral.** Vzniká snaha, probádat vztah člověka k jeho duševnímu životu. Člověk sám sebe pokládá za bytost, která existuje v jeho duševním životě. Jestliže toto „něco“ nazýváme „já“, pak můžeme říci, že se **v současnosti ožívuje uvnitř duševního života vědomí o, já, jako se zrodila myšlenka ve vývoji řeckého světového názoru.**

Ať už nabývají snahy o světový názor v této době jakýchkoli forem, přece se všechny točí kolem probádání **bytosti, já**. Tato záležitost však nevstupuje všude tak jasně do vědomí myslitelů. Ti ponejvíce věří, že se věnují naprosto jiným otázkám. Mohli bychom mluvit o tom, že záhada jáství vystupuje v nejrůznějším přestrojení. Někdy žije ve světových názorech myslitelů tak skrytě, až se může tvzení, že se v tom či onom názoru jednalo o tuto otázku, jevit jako mínění libovolné nebo vynučené. V devatenáctém století se projevuje zápas o **“záhadu jáství”** nejintenzivněji; světové názory přítomnosti žijí uprostřed tohoto klání. Už ve středověkém sporu nominalistů s realisty žije tato světová záhada. Jako jednoho z nositelů realismu můžeme jmenovat Anselma z Canlebury. Obecné myšlenky, které si člověk tvoří, pozoruje-li svět, pro něho nejsou pouhá označení, jež si duše vytváří. Mají naopak původ ve skutečném životě. Tvoříme-li si obecný pojem „lva“, abychom jím označili všechny lvy, pak jistě ve významu smyslového bytí skutečně existují pouze jednotliví lvi. Obecný pojem „lva“ však přece není jen pouhé souhrnné označení, které má význam jen pro potřebu lidské duše. Má původ v duchovním světě a jednotliví lvi smyslového světa jsou rozmanitá ztělesnění jediné „lvi přirozenosti“, která se vyjadřuje v „ideji lva“. Proti takové „realitě idejí“ se obraceli nominalisté jako Roscellinus (také v jedenáctém století). Pro něho jsou „obecné ideje“ jen souhrnná označení - jména - která si duše tvoří pro svoji potřebu, pro svoji orientaci, která však neodpovídají žádné skutečnosti. Skutečné jsou podle Roscellina pouze jednotlivé věci.

Spor je charakteristický duševní náladou svých nositelů. Oba cítí nutnost pátrat po tom, jakou platnost, jaký význam mají myšlenky, které si duše musí tvořit. Chovají se k myšlenkám jinak, než se k nim chovali Platón a Aristotelés. Je to dáno tím, co se událo mezi koncem řeckého a počátkem novověkého vývoje světových názorů, co leží pod povrchem historického vývoje. Můžeme to však dobře vysledovat na způsobu, jakým se osobnosti slaví ke svému myšlenkovému životu. **K řeckému mysliteli přistupovala myšlenka jako vjem.** Vystupovala v duši tak, jako vystupuje červená barva, slojí-li člověk proti růži. Myslitel ji tedy také přijímal jako vjem. V léto formě měla myšlenka zcela bezprostřední přesvědčivost.

Řecký myslitel měl pocit, že jako nemůže ze smyslového světa přijít při správném užití smyslů vjem okřídleného koně, stejně nemůže z duchovního světa vniknout do duše nesprávná myšlenka, stavili se vůči duchovnímu světu s vnímavou duší. Řekovi jde o to, aby uměl myšlenky čerpal ze světa. **Ony samy pak dokazují svoji pravdu.** Proti této skutečnosti mluví sofistika právě tak málo, jako skepticismus. Oba proudy mají ve starověku ještě naprosto jiný odstín, než v novověku. Nemluví proti skutečnosti, která se zvláště jasně projevuje ve vlastní povaze myslitelů. Řek totiž pociťoval myšlenku elementárně, plnohodnotně, životně a skutečně; tedy mnohem více než ji může pociťovat současný člověk. **Tato životnost, která v Řecku dávala myšlence povahu vjemu, už ve středověku neexistuje.**

Co se vlastně událo?

Tak jako v řeckých dobách vstoupila myšlenka do lidské duše a vyhladila staré obrazné představy, tak vstoupilo v dobách středověku do duší vědomí „**Jáství**“. Toto vědomí ztlumilo životnost myšlenky, vzalo jí přesvědčivost vjemu. Poznáme, jak pokračuje život světových názorů, když si uvědomíme, jak byly myšlenky pro Platóna a Aristotela něčím naprosto jiným, než pro osobnosti středověku a nové doby. Myslitel starověku měl pocit, že myšlenka je mu **dávána**. Myslitel pozdější doby má pocit, že myšlenku tvoří on. Vzniká tak pro něj otázka: Jaký význam pro skutečnost může mít to, co se tvoří v lidské duši?

Řek pociťoval sebe jako duši odděleně od světa, v myšlence se snažil o spojení s duchovním světem. Pozdější myslitel se cítí osamocen se svým myšlenkovým životem. Tak vzniká bádání o „obecných ideách“. Člověk se táže: Co jsem ve svých myšlenkách vlastně vytvořil? Mají původ jen ve mně či poukazují na nějakou skutečnost?

V době, která leží mezi oním minulým a současným proudem světových názorů, vysychá řecký myšlenkový život. Pod povrchem však přichází k lidské duši jako **skutečnost** vědomí jáství. Od poloviny středověku člověk shledává, že musí přihlížet k léto skutečnosti, která nastala a jejíž silou se vyvíjí nový druh životních záhad. Realismus a nominalismus jsou symptomem toho, že člověk pociťuje skutečnost, která nastala. Způsob, jímž se u obou mluví o myšlence, ukazuje, že myšlenka byla oproti svému životu v řecké duši tak vybledlá a utlumená, jako byly v duši řeckého myslitele potlačeny staré obrazné představy. Tím jsme poukázali na hybný prvek, který žije v nových světových názorech. Působí v nich síla, která směřuje za myšlenku k novému momentu skutečnosti. Toto úsilí nynější doby nemůžeme pociťovat jako totožné s úsilím zaměřeným za myšlenku ve staré době u Pythagora nebo později u Plótina. Oba dva směřovali sice také za myšlenku, ale představovali si, že vývoj a zdokonalení duše, si musí dobýt oblast ležící za myšlenkou. Nová doba předpokládá, že moment skutečnosti (ležící za myšlenkou) musí být duši dán zvenčí, že on k ní musí přistoupit.

Vývoj světových názorů se stává ve staletích, která následují po období nominalismu a realismu, hledáním nového momentu skutečnosti. Jedna z cest, které se ukazují pozorovateli tohoto hledání, je cesta, kterou se dali středověcí mystikové - mistr Eckhart (zemřel 1329), Jan Tauler (zemřel 1361) a Heinrich Suso (zemřel 1365). Tato cesta je nejnázorněji viditelná při pozorování tak zvané „Theologia deutsch“, která pochází od historicky neznámého autora.

Tito mystikové chtějí něco přijmout do vědomí „já“, něčím je naplnit. Usilují proto o vnitřní život, který je „zcela mírný“, který se oddává klidu, a tak očekává, že se nitro duše naplní „božským já“. V pozdější době se podobná duševní nálada vynořuje s větším duchovním vzletem u Angela Silesia (1624-1677).

Jinou cestu razí Mikuláš Kusánský (Nikolaus Chrypffs, narozen v Kusách na Mosele 1401, zemřel 1464). Spěje za myšlenkově dosažitelné vědění, k duševnímu stavu, v němž vědění přestává a duše se v „učené nevědomosti“ (Docta ignorantia), setkává se svým Bohem. Kusánské názory mají při vnějším pozorování velkou podobnost s Plótinovým úsilím. Duševní stav obou osobností je však různý. Plótinus je přesvědčen, že v lidské duši je více než myšlenkový svět. Rozvine-li duše sílu, která jí náleží mimo myšlenku, pak při vnímání dospěje tam, kde je stále, aniž by o tom v obvyklém životě věděla. Mikuláš Kusánský se cítí se svým „já“ osamocen, jeho „já“ nemá v sobě žádnou souvislost s Bohem. Ten je mimo „já“, které se s ním setkává, dosáhne-li „učené nevědomosti“.

Paracelsus (1493-1541) se k přírodě obrací s pocitem, který se stále více vytvářel v novodobém světovém názoru a který vznikl ve chvíli, kdy se duše cítila osamocena ve vědomí jáství. Zaměřuje pohled na přírodní jevy. Duše je nemůže přijmout tak, jak se jí ukazují. Stejně tak myšlenku, která se u Aristotela rozvíjela v klidném styku s přírodními jevy, nemůže duše přijmout v podobě, v jaké v ní vystupuje. Duše ji nevnímá, ona ji vytváří. Paracelsus cítil: Je třeba, abychom nenechali mluvit samotnou myšlenku. Musíme předpokládat, že za přírodními jevy je něco, co se odhaluje, jestliže k nim zaujmeme správný vztah. Je třeba, abychom od přírody mohli přijmout něco, co při pohledu na ni netvoříme sami, jako myšlenku. Je třeba, abychom se svým „já“ souviseli pomocí jiného momentu skutečnosti, než pomocí myšlenky. Paracelsus hledá za přírodou „vyšší přírodu“. Jeho duševní nálada je taková, že nechce sám ve svém nitru něco prožít, aby došel k základům bytí. Chce se doslova ponořit se svým „já“ do přírodních dějů, aby se mu pod povrchem smyslového světa zjevil duch těchto dějů. Starověcí mystikové chtěli proniknout do hlubin duše. Paracelsus chtěl provést krok, který ve vnějším světě vede k setkání s kořeny přírody. Jakub Bohme (1575-1624), který jako osamělý, pronásledovaný řemeslník vytvořil obraz světa jakoby z vnitřního osvětlení, vnáší do svého obrazu základní charakteristiku své doby. V osamocení svého duševního života dokonce rozvíjí tento základní ráz zvláště působivě, protože před jeho duchovní zrak předstupuje vnitřní rozpolcenost duševního života - protiklad jáství a ostatních duševních zážitků. Prožívá jáství, které si ve vlastním duševním životě tvoří vnitřní protiklad, jak se zrcadlí ve vlastní duši. Tento vnitřní zážitek pak znovu nachází ve světových dějích. Vidí v tomto zážitku rozpor, který všechno proniká. „V takovém pozorování nacházíme dvě kvality, dobrou a zlou, které jsou pohromadě v tomto světě ve všech silách, ve hvězdách a elementech, ve všech bytostech.“ Také zlo stojí ve světě proti dobru jako jeho odraz. Dobro si sebe uvědomuje teprve ve zlu tak, jako jáství si sebe uvědomuje teprve ve svých duševních zážitcích.